

MENGÜCEK BEYLİĞİNİN KURULUŞU VE BEYLİĞİN BÖLGEDEKİ TÜRKLEŞMEDEKİ ROLÜ

Abdullah KAYA*

Özet / Abstract

Anadolu'yu yurt edinmek amacıyla ilk Türk seferleri Malazgirt Zaferinden sonra başlamıştır. Mengücek Gazi de, Anadolu'ya bu amaçla gelen Türk beylerindendi. Mengücekliler, beyliklerini kurdukları bölgelerde yerli halka adaletli ve hoşgörülü davranarak onların gönüllerini fethetmişlerdi. Yerli halkı (özellikle Ermenileri) Bizanslılara karşı korumuşlardır. Mengücek Gazi'nin bu tavırları bölgenin Türkleşmesini kolaylaştırmıştır. Mengücekliler, Türkistan'dan gelen Türk kavimlerinin Anadolu'nun batısına doğru sevk edilmelerine yardımcı olmuştur. Anadolu'ya gelen kavimlerden Osmanlı Devletini kuran Kayı boyu da, Mengüceklilerde ikamet ettikten sonra batıya gelerek Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Malazgirt Zaferi, Anadolu, Türk kavimleri, Osmanlılar, Mengücekliler, Bizans, Orta Asya

THE FOUNDATION OF MENGÜCEKS' SEIGNIORY AND THE ROLE OF ITS IN THE PROCESS OF BECOMING TURKISED IN REGION

The first raids to make the Anatolia home were held after Malazgirt victory. Mengücek Ghazi is also as the same aim as other Turkish commander. Mengüceks behaved the people under their control with justice and tolerance in the region that they established their seigniory, and this pleased the people living there and the people feel sympathy to them. They also defend them againsts (especially Armanians) the Byzantin torture. The attitudes of Mengücek Ghazi, enabled the region became turkised more easily than expected. Mengüceks' seigniory is also help the Turk tribes coming from Turkestan to direct to the western parts of Anatolia. The tribe of Kayı coming to Anatolia is also founder of Otoman State are also became dwellers in the territory of Mengüceks's land. Later the they set out towards the front corner of west and this help the process of becoming Turkish in Anatolia.

Key Words: Malazgirt victory, Anatolia, Turks tribes, Ottomans, Mengüceks, Byzantin, Middle Asia

Giriş

Makalemize konu olan Mengücekliler¹ Beyliği Oğuzların hangi boyundandı? Mengücekliler ailesinin boyuna dair bilgiler kaynaklarda kesin olarak belirtilmediğinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Beyliğin kurucusu olan Mengücek Gazi'nin soy kütüğü tespit edildiğinde, Mengücekliler ailesinin boyu hakkında bir kanata varmış olacağız. Kaynaklarda

* Sivas Kongre Lisesi Tarih Öğretmeni, zaravi588@hotmail.com

¹ Tarihte devletler ve beylikler genellikle kurucularının adlarıyla anılmışlardır. Ancak devlet veya beyliklerin isimleri kurucularının yanına getirilen “lı,li,lu gibi” eklerle tamamlanmıştır, “ Selçuklu, Osmanlı, Artuklu, Danişmendli, Saltuklu” örneklerinde olduğu gibi. Buradan hareketle çalışmada bu beyliğin adı “Mengücekliler” olarak telaffuz edilecektir. Fakat kurucularının adıyla anılan bütün devletleri bu kategori içerisinde değerlendirmek de yanlış olur.

bir Türkmen Meliki olarak da bilinen² Mengücek Gazi'yi tarihçilerin çoğu, Sultan Alparslan'ın ileri gelen kumandanlarından birisi olarak kaydetmektedir³. Alparslan'ın kumandanlarından birçoğunun köle asıllı olduğu söylene de (Artuk Bey gibi) köle asıllı olmayanlarda vardı. Bunların da genellikle Türk olduğu bilinmektedir⁴.

Mengücekli ailesinin mensup olduğu boya dair görüşlerden birinde şu fikir ileri sürülmektedir; Divriği Ulu Cami'ndeki doğan kuşu resmi Ahmetşah'ı temsil etmektedir. Eğer Ahmetşah bu kuş resmini soyunun bir alameti olarak buraya naksettirmiş ise; Mengücekli ailesinin, Kayı, Bayat, Kara-evli veya Alka-evli boylarından birine mensup olması gerekir. Çünkü doğan kuşu yukarıda belirtilen boyların ongunudur⁵. Ayrıca Mengücek⁶ Gazi, Anadolu'da fethettiği yerlere Kayı, Salur, Dodurga ve Kara-evli gibi Oğuz boylarını getirip yerleştirmiştir⁷.

Bir diğer görüş sahibi Yazıcıoğlu Ali'ye göre ise; Mengücekli ailesi, Salur yahut Bayındır boyundandır. Onda bu düşüncenin hâsıl olmasına sebep olan olay; Melik Fahreddin Behramşah'ın Türkiye Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşah ile Gürcistan seferine katıldığında yanında Salur ve Bayındır Türkmenlerinin olduğunu bilmesindedir. Bu haberin doğruluğu kesin olmasa da Divriği bölgesindeki Türklerin büyük bir bölümünün Salur boyundan olduğu kabul edilmektedir⁸. Divriğili âlimlerden Fahreddin Salgurî ismi Divriği bölgesinde Salur_Türkmenlerinin varlığına dair diğer bir delildir⁹.

Mengücekli hakkında önemli bilgiler veren Münecimbaşı, eskiye ait (bugün kaybolmuş olan) birçok kaynağı görmüş ve eserini bu kaynaklara dayandırarak yazmıştır. Fakat Mengücekli ailesinin menşei hakkında verdiği bilgiler orijinal bir kaynağa dayanmamaktadır. Ancak Mengücekli ailesinin boyu her ne kadar orijinal kaynaklarla

² "T'emir Mengücek, un officier turcoman de ce prince"; "Bir Türkmen meliki olan Mengücek..." (Max Van Berchem – Halil Edhem, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Kahire, 1917, s. 55); "Doğu Anadolu Türk komutanlar arasında bölüşülmüştü. Yukarı Fırat bölgesi ise Emir Mengücek'e verildi." (Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie II*, Paris, 1934, s. 169).

³ Halil Edhem (Eldem), *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, s. 224.

⁴ M. Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklu Devri, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1934, I, s. 99.

⁵ Faruk Sümer, "Mengücekler", *İA*, VIII, İstanbul, 1977, s. 713; Darkot, "Divriği" *Türk Ansiklopedisi*, XIII, s. 366; Ali Öngül, "Mengücekler", *Türkler*, IV, İstanbul 2002, s. 452; Refet Yınanç, *Tarihte Türk Devletleri-II*, Ankara 1987, s. 461.

⁶ "Mengücek" kelimesi kaynaklarda değişik şekillerde (Menguçek, Mengüçlüler, Benî Mengüçek, Mangug, Mangugoğlu, Mengüç, Mengüçler, Mengüçoğlu Menguçek, Mengüçlülükler, Mengüş Mengüçük, Menküçler, Beni Menküçek, Menguçlar, Mengüçiler, Mencik, Mencik Menküçek, Mengüçik, Menguç, Menküçek, Mengüçik gibi) telaffuz edilmiştir. Ancak bu ismin en doğru söyleniş şekli "Mengücek" şeklindedir. Daha fazla bilgi için bakınız; Abdullah Kaya, "Mengücekoğulları Beyliği Tarihi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006, s. 14–17.

⁷ B. Atalay, *Türk Büyüklüğü ve Türk Adları*, İstanbul, 1935, s. 86-87; R. Yınanç, *Türk Devletleri*, s. 461; F. Sümer, "Mengücekler", s. 713; A. Öngül, "Mengücekler", s. 452.

⁸ Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1998, s. 1.

⁹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2001, s. 69.

tescillenmemiş olsa da, Türkiye Selçukluları tarafından gözetilerek iki asra yakın hayat sürmüşlerdir. I.Alâaddin Keykubad, Mengüceklî Beyliği'nin kollarının hâkimiyetine son verirken, beylerine de iktâlar vermiştir. Bunların yanında Selçuklu ile Mengüceklîler arasındaki kız alış verişleri, Divriği Ulu Cami kitabesinde “*Alp, Kutluğ, Tuğrul, Tegin*”¹⁰ gibi eski Türkçe unvanların kullanması Mengüceklî sülâlesinin, Oğuzlar'ın bir boyuna mensup olduğunu göstermektedir.

Gerek bölge halkının günümüze uzanan etnik yapısı, gerekse yukarda anlatılanlar Mengüceklî hanedanının, birçok Türk boyunu (Bayat, Kayı, Kara-evli, Alka-evli, Dodurga ve Salur gibi) içinde barındırdığını göstermektedir. Mengüceklî hanedanlığının ise Salur boyundan olması en kuvvetli ihtimaldir.

I- MENGÜCEKLİ AİLESİNİN ANADOLU'YA GELİŞİ VE BEYLİĞİN KURULUŞU

1. Mengüceklî Ailesinin Anadolu'ya Geldikleri Yerler

Mengüceklîlerin, Türkistan'nın Fergane, Çu, Uzgend ve Talas bölgelerinden geldiği düşünülmektedir. Bu fikrin dayanağı ise; Divriği'deki kerpiç evler, bu evlerin bölümleri üzerindeki motifler, şehirleşme planı ile Uzgend bölgesindeki tarihi eserlerde bulunan motiflerin aynı olmasıdır. Ayrıca bu bölgelerde bulunan türbe ve camilerde ki kare, altıgen, sekizgen ve dairesel figürler ile Divriği'deki motifler biri birini tamamlamaktadır. Buhara Namazgâh Camisindeki dört halifenin isminin yer aldığı levhalar ile Divriği Ulu Cami'deki dört halife levhalarının birbirine çok benzemesi tesadüf değildir¹¹.

Ayrıca Divriği eşraflarından Osman Mandı Bey, Türkistan'ın yukarda bahsettiğimiz bölgelerini gezdikten sonra Divriği ile buralar arasında ilginç bağlar kurmuştur. Örneğin Divriği bölgesindeki demir motifleri ve yemek çeşitlerinin benzerlerine Türkistan bölgesinde de şahit olmuştur. Osman Mandı “*Bizdeki özel günlerde yapılan Divriği pilavını orada yedim. Ev sahibine sorduğumda onlarda bizim gibi bu pilavı özel günlerde yaparlarmış*”. O kadar ortak adet ve törelerimiz var ki bazıları asla değişmiyor. İşte pilav bunlardan birisidir.

Mengüceklî Hanedanlığının, Türkistan'dan kalkıp Anadolu'ya gelenlerinden bir bölüm gönül erleri (300 veya 400 hâne kadarı) Divriği'ye gelmişlerdir¹². Erzincan'ın fethine ilk gelen Türkler ise Albanya (Arran)¹³ ve Azerbaycan'dan gelenler idi. Mengücek

¹⁰ O. Turan, *age*, s. 57; “...et tekin toghrul tekin...” (*Corpus*, s. 66, 75–76).

¹¹ Ruhan Özaygün, *Bilinmeyen Hazine Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*, İstanbul 2004, s. 19.

¹² R. Özaygün, *age*, s. 19.

¹³ Albanya (Arran): Cenâbi Kafkasya (güney Kafkasya), bu bölge halkı eski Oğuzlardandır (Köprülü Zâde Mehmet Fuad, *Türkiyâ Tarihi*, İstanbul 1923, s. 148).

Gazi'nin Türkistandan, önce Horasan ve Azerbaycan bölgesine, sonra da Anadolu topraklarına geçtiği kabul edilmektedir.

2. Mengücek Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na Katılışı ve Anadolu'ya Gelişleri

Orijinal kaynakların hiçbirinde, savaşa katılmış olan beyler hakkında bir cetvel olmadığı gibi “*filan emir bu savaşa bulunmuştur*” şeklinde bir cümleye de rastlanılmaz¹⁴. Çünkü Malazgirt Savaşı'ndan bahseden çağdaş hiçbir İslâm kaynağı günümüze ulaşmamıştır. Konuyla ilgili kaynaklar Malazgirt Savaşı'ndan çok sonraki dönemlerde yazılmıştır. Cahen ise durumu şöyle açıklamaktadır: “*muahhar müellifler çağdaş kaynaklardaki bilgileri kayda değer bir kısaltma veya değiştirmeye tâbi tutmadan bize nakletmişlerdir. Bundan dolayı asıl tesadüf edilecek husus çağdaş müverrihlerin verdikleri bilgilerin savaşın ehemmiyetine nispetle, tatmin edici olmaktan uzak bulunmasıdır*”. Bundan dolayı Malazgirt Savaşına katılan komutanların kimler olduğu kesin olarak bilinmediğinden değişik görüşler ileri sürülmüştür.

Reşidüddin, “*Câmiü't-tevârih*”in Selçuklular bölümündeki Malazgirt Savaşı ile ilgili kısmında, Alparslan'ın başlıca emirleri olarak Danişmend, Artuk, Saltuk, Mengücek, Çavlı ve Çavuldur'un adlarını yazar¹⁵. Zamanla bunların, Alparslan nazarında Memlûk emirlerinin yerini aldığını belirtir. Alparslan'ın ordusunun Malazgirt Savaşı'nda 50 000 kişiden az olmadığını ve çoğunluğun Oğuz ve Türkmenlerden oluştuğunu anlatır. Afşin, Sunduk, Artuk, Saltuk, Tutak, Mengüçük, Çavuldur, Çavlı, Kapar ve diğer Türkmen beylerinin Malazgirt Savaşı'nda muhakkak bulduklarını bildirir. Bunların dışında Memlûk menşeli Türk emirlerinden; Sav-Teğın, Gevher Âyin ve Ay-Teğın'in savaşa katıldıklarını yazar¹⁶.

O döneme ait olayların konu edildiği, en eski (mevcutlar içersinde) kaynaklardan olan Ebu Hamit'in¹⁷ “*Selçuklu Tarihi*”nde; Mengücek Gazi'nin, Malazgirt Savaşı'nda Alparslan'ın ikinci derecedeki kumandanları arasında yerini aldığını belirtir¹⁸.

Merhum hocamız M. Halil Yınanç “*Anadolu'nun Fethi*” adlı eserinde Malazgirt Savaşı'na katılan Türk beyleri hakkında bir cetvel vermiştir. Birçok yazar da bu cetveli aynen kabullenmiştir. M. Halil Yınanç'a göre; Malazgirt Savaşı'na, Alparslan'ın kardeşinin oğlu Yakutî ile Kutalmış'ın oğulları başta olmak üzere Selçuklu ailesine mensup birçok şehzade katılmıştır. Bunlar: Savtegin, Sunduk, Afşin, Ahmetşah, Altun Tak, Atsız, Ak

¹⁴ F. Sümer, “Malazgirt Savaşı'na katılan Türk Beyleri”, *SAD.*, IV (Ankara 1975), s. 197-198.

¹⁵ Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 2; Hüseyin Türk, “Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1991, s. 117.

¹⁶ F. Sümer- A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, Ankara 1988, s. 61.

¹⁷ M. Halil Yınanç, “Sultan Alparslan Zamanında Bizans'a Yapılan Gazalar ve Anadolu Fütuhâtı”, *Malazgirt Zaferi ve Alparslan (26 Ağustos 1071)*, İstanbul 1971, s. 34.

¹⁸ M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi*, I, s. 73.

Sunğur, Danişmend, Artuk, Saltuk, Mengücek, Çavlı, Çavuldur, Ay Tekin, Sadu'd-Devle, Gevher Âyin, Emir Porsuk'dur. Yınanç Hoca, Mengücek Gazi'nin de içinde bulunduğu bu isimlere ait bir kaynak vermemiştir¹⁹.

Ali Sevim göre ise: “*Alparslan'ın yanında bulunan emir ve kumandanlarının kimler olduğu hususu, güvenilir kaynaklarda bilgi olmaması nedeniyle, iyice bilinmemektedir. Kesin olarak saptayabildiğimiz kumandanlar; Gevher-Âyin, Afşin ve Ahlat kumandanı Sunduk Bey, Tarang-oğlu ve Sav-Tegin'dir. Bu konuda şimdiye kadar ileri sürülen isimler arasında görülen Ay-Tegin, Ahmetşah, Dilmaç oğlu Mehmet, Kutalmışoğlu Süleyman, Artuk, Tutak, Danişmend, Saltuk, Mengücek, Çavlı, Çavuldur, Atsız ve Porsuk adlı emirler veya Türkmen beyleri muahhar kaynaklarda zikrediliyor, ya da savaşı izleyen yıllarda Anadolu'da fetihler yapmaları nedeniyle, savaşta buldukları tahmin ediliyor*”²⁰.

Kaynakların yetersizliğinden dolayı bazı tarihçiler, Mengücek Gazi'nin Malazgirt Zaferi'ne katılmayıp daha sonraki süreçte Anadolu'ya geldiğini ileriye sürmüşlerdir.

Osman Turan, Mengücek Gazi'nin Malazgirt Savaşına katıldığı fikrinin bir yakıştırmadan ibaret olduğunu söylemiştir. Ona göre, Mengücek Gazi 1080 yılında meydana gelen göç dalgasıyla Anadolu'ya gelir ve Doğu Anadolu'da Türkiye Selçuklu Sultanlığına bağlı olarak beyliğini kurar²¹. Gürcü kaynaklarına göre; 1080 yılında Ahmet, Bujgob ve Ayaz adlarında üç önemli Türkmen beyi, beraberlerindeki Türkmen boyları ile Anadolu'ya gelmiştir. Osman Turan, bu şahıslardan ilk ikisinin Dânişmend Gazi ve Mengücek Gazi olduğunu iddia eder. Ona göre bu beyler Kutalmışoğulları gibi Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile ihtilafa düştükten sonra Anadolu'ya gelip, Süleymanşah'a tâbi olmuşlardır²². Daha sonra Mengücek Gazi, Süleymanşah'ın emriyle kendisine ikta olarak verilen Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve Divriği şehirlerini fethetmiştir²³. İbn Bibi de Mengücek Gazi'yi, Kutalmışoğlu Süleyman'ın beylerinden biri olarak kaydeder²⁴.

Steven Runciman ise Mengüceklilerin, Sultan Melikşah döneminde Anadolu'ya geldiği²⁵ görüşünü savunanlardandır.

Mustafa Kafalı Hoca'ya göre; 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk kuvvetleri başlarındaki kumandanlarıyla birlikte batı istikametinde bütün Anadolu'yu kat ederek Adalar denizine ve Marmara sahillerine ulaştılar. Anadolu fethedilmiş olmakla beraber bazı müstahkem kalelerin fethi henüz tamamlanmamıştı. Bu münasebetle Selçuklu ailesinden

¹⁹ Sümer, “Türk Beyleri”, s. 197-198.

²⁰ Ali Sevim, “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 224.

²¹ O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 55-57.

²² O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 57; Ahmet Toksoy, “Doğu Anadolu'da Türk Hâkimiyeti”, *Yeni Türkiye- 44*, Türkoloji ve Türk Tarihi II, Tarih Araştırmaları Özel sayısı II, Sayı: 44 (Ankara 2002), s. 24-25.

²³ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988, s. 117; İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul 1973, s. 63.

²⁴ İbn Bibi, *el Evâmirü'l -'Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk name)*, çev. Mürsel Öztürk, Cilt: I, Ankara 1996, s. 29; F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 2.

²⁵ S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Cilt: I, Ankara 1998, s. 51.

KutalmıŖođlu Suleyman ile birlikte Artuk, Saltuk, Mengücek, DaniŖmend, Bozan, Kara Tekin, Çubuk gibi birçok Türkmen Beylerine vazifeler verilmiŖti²⁶.

Günümüz tarihçilerinden M. Halil Yinanç, İbrahim Kafesoğlu, Selahattin Karatamu, Faruk Sümer, Ali Sevim, Feridun Dirimtekin, Malazgirt SavaŖı'na katılan Türk beyleri konusunda Ŗu isimler üzerinde ortak kanaate varmıŖlardır; Gevher-âyin, Sav-Tegin, Ay Tegin, Sunduk, AfŖin, Birikođlu, AhmetŖah, Demleç-oğlu Muhammed, Arslan-taŖ, Duduođlu, Tutak, Artuk, Saltuk, DaniŖmend, Çavlı, Çavuldur, Porsuk, Mengücek, Ak-Sungur²⁷.

Mevcut kaynaklarındaki ağırlıklı görüŖ, Mengücek Gazi'nin Malazgirt SavaŖı'na katıldığına dairdir. Mengücek Gazi'nin de Alparslan'ın yanındaki diğer kumandanlar gibi Anadolu'nun fethi için görevlendirilmesi, onun bu savaŖa katıldığı ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir. Doğu Anadolu'nun ilk fatihlerinden olan Mengücek Gazi, 1071 senesinde Kara-su (Yukarı Fırat) ve Çaltı Vadilerinin fethine memur edilmiŖ, bölgenin TürkleŖmesi ve İslâmlaŖması için Bizans'a karŖı mücadelelerde bulunmuŖtur.

3. Mengücek Gazi'nin Beyliğini Kurması

Malazgirt Zaferi'nden sonra tutsak edilen Romanos Diogenes adındaki Bizans hükümdarıyla antlaŖma yapılmıŖtı. Ancak Bizans'ın baŖına geçen yeni yönetim antlaŖmanın yükümlülüklerini hiçe sayınca, Sultan Alparslan Anadolu'nun fethi için komutan ve beylerine emir verdi. Anadolu'nun deđiŖik bölgelerini ikta olarak bunlara paylaŖtırdı²⁸. Bu taksimat Türk devletlerinin geleneksel yönetim politikası gereği idi²⁹. Selçuklu beyleri Anadolu'da kendilerine verilen yerleri Bizans askerlerinden temizleyerek Sultan Alparslan'a bağlı beyliklerini kurup yöneteceklerdi.

²⁶ Mustafa Kafalı, Anadolu'nun Fethi ve TürkleŖmesi, Ankara 1997, s. 6.

²⁷ Suleyman Tülücü, "Malazgirt SavaŖına katılan Türk Beylerinden Gevher- Ayin ve Sav Tegin", *Türk Dünyası AraŖtırmaları*, Ankara 1985, s. 253; İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11 (İstanbul 1981), s. 8.

²⁸ F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s.2; Müverrih Ebu Hamit Mehmet bin İbrahim'in *Selçuk Tarihine* göre; DaniŖmend, Artuk, Saltuk, Mengücek, Çavuldur gibi beylerle 1070'de meydana gelen Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Sultanın maiyetinde bulunmuŖtur. Ebu Hamit Mehmet bin İbrahim'in, *Tarihi âli Selçuk*'undan ve ondan naklen Hafız Ebrunun *Zübbdetül-Tevarih* ve bunlardan naklen diğer Muahhar eserlere nazaran Sultan Alparslan Malazgirt muzafferiyetini müteakip maiyeti erkânından (.....) Mengücek Bey'e Erzincan ve Karahisar tevabiini ikta olarak vermiŖ ve bu memleketlerin fethedilmesini emretmiŖtir. (*Vilâyetlerimizin Tarihi*, İstanbul 1932, s. 17-18)

²⁹ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Ulusunun OluŖumu*, İstanbul 1998, s. 80-81.

Anadolu'nun fethi ile görevlendirilen Mengücek Gazi, öncelikle Kemah'ı alarak merkez yaptı. Daha sonra Erzincan, Divriği ve Şebinkarahisar çevresinde fetih çalışmalarını tamamlayarak beyliğini kurdu³⁰.

Döneme ait kaynakların yetersizliğinden beyliğin kuruluşu hakkında kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Beyliğin kurulduğu tarih hakkında değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Reşideddin, “*Câmiü't-Tevârih*” de Mengücek Gazi'nin Malazgirt Zaferi'ne müteakip adı geçen bölgeyi fethettiğini ve beyliğini kurduğunu yazmaktadır. Osman Turan yukarıda da bahsettiğimiz gibi beyliğin kuruluşunu 1080 yılına kadar götürmektedir³¹. Erdoğan Merçil, Mengüceklilerin Malazgirt Savaşı'nı müteakip ilk on yıl içerisinde kurulduğunu belirtir³². M. Halil Yınanç'a göre ise, Mengücek Gazi'nin bölgedeki fetih çalışmaları Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra başlamıştır. Ancak ilk yıllar Büyük Selçuklu Sultanından kendisine “Beylik Menşuru” gelmediği için, beylik ancak 1075'lere doğru adını duyurabilmiştir³³. 1080 senelerinde ise kesin bir hukukî statü kazanmıştır³⁴.

I. Melikoff , “*La Geste de Melik Danişmend*” adlı çalışmasında, Mengüceklilerin XII. yy. ın ilk çeyreğinde kurulduğunu belirtirken, Cahen, daha yuvarlak bir ifade ile beyliğin XI. asrın sonu XII. asrın başına doğru kurulduğunu³⁵ söyler. Faruk Sümer ise, “*Beylik XI. Yüzyılın sonlarında kurulmuştur*” der³⁶. Olayların gelişmesine göre kanaatimiz o dur ki, beyliğin kurulması hakkında en uygun zamanı Faruk Sümer bildirmiştir. Genel itibarıyla de kaynaklar 1072'de kurulduğunu kabul eder.

II- ŞEBİNKARAHİSAR, KEMAH, ERZİNCAN VE DİVRİĞİ'NİN FETHİ VE TÜRKLEŞTİRİLMESİ

1. Şebinkarahisar, Kemah, Erzincan ve Divriği'nin Fethi

Sultan Alparslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra kendi soyundan olan Türkmen beyleriyle diğer boy beylerinden oluşan kumandanlarını Anadolu'nun fethi için

³⁰ *The Cambridge History of Islam*, ed.P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Levis, London 1970, s. 237; R. Yınanç, “Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Süreti”, AÜDTCF TAD, VIII-XII/14-23 (Ankara 1975), s. 17; F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 2; 1071/1072 Tarihlerinde kurulmuştur diyen kaynaklar: Ahmed b. Muhammed Gaffâri, *Târîh-i Cihan-ârâ*,(nşr., Müctebâ Minovi), Tahran, 1343, s. 134; *Düvel-i İslâmiye*, trc. Halil Edhem, İstanbul 1927, s. 224; F. Sümer, “Mengücekliler”, s. 713-718; O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 55-56; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 186³; M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s. 58, 74; A. Öngül, “Mengücekler”, s. 452.

³¹ O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 57; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1991, s. 274.

³² E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 274.

³³ M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s. 86.

³⁴ Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1985, s. 203.

³⁵ C. Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK yay., Ankara 1992.

³⁶ R. Yınanç, “Mengüceklere”, s. 17.

görevlendirmişti³⁷. Ancak 1081'lere kadar Anadolu o kadar karışık ki; gönderilen beylerin ve kumandanların hangi konumlarda bölgeye geldikleri, nereleri hangi tarihlerde aldıkları, kaç beylik kurdukları ve bunların sınırlarını belirtmek oldukça zordu.

Anadolu'ya yapılan seferlerden bahseden Ermeni ve Gürcü kaynaklarında, fetih için gelen Türk beylerinden birisinin Mengücek Gazi olduğu belirtilir. Urfalı Mateos, Tuğrul Bey'in 1062'de Anadolu'ya gönderdiği üç Türk beyinden birinin³⁸ Mengücek Gazi olduğuna işaret ederek, bunların Bağın, Telhum ve Argini (Ergani) havalisini şiddetli bir istilâya maruz bıraktıklarını çok sayıda da esir aldıklarını yazar³⁹. Aynı olayı XIII. yy.ın Ermeni yazarlarından Simbat, *Vekayinâmesinde* şöyle anlatır: “*Tuğrul Beyin 1062/63 tarihinde Anadolu'ya bir kumandanını (Mengücek ?) göndererek Kemah ve Argın yörelerini yağmalattı*”⁴⁰.

Mengücek Gazi'nin Fetih çalışmalarındaki amacı, kendisine iktâ olarak verilen şehirleri almak ve bölge halkına hükmetmektir. Anadolu'ya sefer için giren Türk Beylerinin hemen peşlerinde ise hafif silahlı, atları, çadırları ve aileleriyle birlikte gelen ve yaylaların otlaklarına göçen Türkmen göçebeleri bulunmaktaydı. Bazı Hıristiyan ahali ise bunların önlerinden kaçıyordu. Türkmenler ise bu şehirlere köylere yerleşiyor, bıraktıkları eşyalara ve sürülere sahip çıkıyorlardı. Cahen, Mengücek Gazi gibi Türk Beylerinin, Anadolu'ya gelişlerindeki öncelikli amacın, Bizans'ın mevcut sistemini yıkmaktan çok kendilerine yerleşecek bir yer bulmak olduğunu⁴¹ belirtir. Zaten Bizans, Türklere karşı gelecek konumda değildi. Çünkü Bizans sarayındaki değişik grupların, devlet yönetimine müdahale etmeleri eyaletleri ve orduyu büyük ihmale uğratmıştı. Diğer eyaletlerde olduğu gibi Anadolu'da da Türklere karşı Bizans'ın düzenli bir ordusu bulunmamakta idi⁴². Ayrıca 1074'de Bulgar ayaklanması, 1075'de Nicephoros Byrennios isyanı Bizans'ın bütün dikkatini Balkanlara çevirmesine sebep olmuştu⁴³. Devletin durumu o kadar perişandı ki Anadolu'ya gelen Türkmen göçebeleri bile durdurmaya güç yetiremiyorlardı⁴⁴. Bizans'ın ordusu Malazgirt Savaşı'nda darmadağın bir hale gelmişti. Mengücek Gazi ve diğer Türk Beyleri, Bizans'ın bu durumundan faydalanarak fetihlerini kolaylıkla yapıyorlardı. Türk askerlerinin Anadolu'da karşılaşacağı güçlükler yalnız sağlam kalelerden ibaretti. Bunlar

³⁷ Zahirüddin Nişapuri- *Selçuknâme*, Tahran 1332, s. 22, 25, 28; M. H. Yinanç, “Anadolu Fütuhâtı”, *Malazgirt Zaferi ve Alparslan (26 Ağustos 1071)*, s. 60; Öngül, “Mengücekler”, s. 452; O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 55; Kafesoğlu-Merçil-Yıldız, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 174.

³⁸ Bu beylerin adları “Mecmec, Usulü, Salara-i Horasan”dır. Buradaki “mecmec”in, Mengücek yerine (başka bir dilin telaffuzu sebebiyle) kullanılmış olması mümkündür. (Şahin, *age*, s. 203-208).

³⁹ O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 56; F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 3.

⁴⁰ *Simbat Vekayinâmesi*, çev. Hırant d. Andreasyan, (tercümesi yayınlanmamış olan bu eser TTK kütüphanesinde), İstanbul 1946, s. 39; F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 3.

⁴¹ Cl. Cahen, “Estce Que les etats Seldjoukides etaojent desetats feodaux ?” (Selçuklu Devletleri Feodal Devletler miydi ?), *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 17 (İstanbul 1955-1956), s. 29.

⁴² A. Sevim-Y. Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 15.

⁴³ David Marshall Lang, *Eski Halklar ve Ülkeler Gürcüler*, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul 1997, s. 5.

⁴⁴ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 46.

Bizans'tan kalan son direniş mekânlarıydı. Mengücekli ailesi için, Divriği, Şebinkarahisar ve Kemah kaleleri bunlardandı.

Fethedilen Şebinkarahisar, Kemah, Erzincan ve Divriği, Türkler tarafından alınmadan önce, Bizans sınırları içersinde pek de önemsenmeyen sınır şehirlerindendi. Bu şehirlerdeki halkın çoğu Bizans küskünleri ile doluydu. Gerek yönetimden dolayı gerekse farklı olaylardan Bizans Devletine ters düşenler Divriği, Kemah gibi uç şehirlere sığınmışlardı. Mengücek Gazi Anadolu'ya geldikten sonra ilk fetih çalışmalarını, Şebinkarahisar ile Erzincan'ın güneyinden Divriği'ye uzanan hat üzerindeki şehir ve kasabaları ele geçirerek yapmıştır⁴⁵.

Mevcut kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Mengücekli ailesinin bölgedeki fetih çalışmaları Malazgirt Savaşı'ndan önce⁴⁶ başlamış ve sonrasında devam etmiştir. Mengücekli ailesi, fetih çalışmaları boyunca; Ermeni, Gürcü, Grek (Rum) ve Abhazlar ile uzun müddet mücadelede bulunmuşlardır⁴⁷. Mengücekliler Anadolu'yu tehdit eden Haçlı seferlerine de katılmışlardır. Mengücek Gazi, özellikle Güneydoğu Anadolu'daki (Urfa bölgesi) Haçlı seferlerine iştirak etmiştir. Mengücekli beyleri “Gazi” unvanlarını Bizans ve Gürcüler üzerine yaptıkları seferlerle kazanmışlardır.

Mengücek Gazi'nin kurmuş olduğu beyliğin merkezi Kemah'tı. Bunun en büyük delillerinden birisi Mengücekli ailesine ait türbelerin burada olmasıdır. Ayrıca kayıp vakfiye sûretinde “*Ben emir-i hak ile Sultan-ı âmil oldum, Erzurum, Erzincan, Kemah ve Diyarbakır vilâyetleriyle kalelerini fethyledim ve kâfirlerin ciğerlerini yaktım ve kılıç vuran, bir padişahım ki (Mengücek), Cenabı-ı Hâk ruhunu şâd ve kabrini pürnür eylesin. Bundan sonra ben Kemah Kalesi civarına yerleştim ki o civar Fırat nehri kenarındadır ve hududu şu vecih iledir ki nehri mezkûr kale ile mesken arasında geçer...*” demektedir. Çağdaş müelliflerin ifadeleri de bu bilgileri destekler niteliktedir⁴⁸. Bu bilgiden Kemah'ın beylik merkezi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Süryanî Mihael'de eserinde bu bilgileri teyit eder. Kemah'ın merkez olmasındaki etken ise; Malatya-Divriği-Sivas kervan yolu üzerinde,

⁴⁵ Reşidüddin Fazlullah-i Hemedâni, *Camiü't-tevarih*, Encümen-i Danişgah, Ankara 1960, s. 39; M. H. Yinanç, *Türkiye Tarihi*, s. 86.

⁴⁶ Malazgirt Savaşından öncesine ait Mengücek Gazi'nin seferleri için bu kaynaklara bakınız; *Başkumandan Simbat vekayinâmesi* (951- 1334), çev. Hırant D. Andreasyan, (tercümesi yayınlanmamış olan bu eser TTK kütüphanesindedir), İstanbul 1946, s. 39; A. Sevim-Y. Yücel, *Türkiye Tarihi* s. 6-7; Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşumu*, İstanbul 1998, s.7 8 ; O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 57; Ali Kemali (Aksüt), *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnoğrafi, İdarî, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, İstanbul 1932, s. 241-242; O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 58; Nikoloz Bertzenişvili-Simon Canaşa, *Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19.yy'a Kadar)*, İstanbul 1997, s. 24.

⁴⁷ Mengücek Gazi'nin Bizans, Gürcü, Abhaz, Ermeni ve Haçlılar üzerine yaptığı seferleri için bu kaynaklara bakınız; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Selçuklular Tarihi -I-*, yay., Ali Öngül, İzmir 2000, s. 212; Houtsma, “La Dynastie Des Benu Mengucék”, *Keleti Szemle*, Budapeşte 1904, s. 277-278; F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s. 186; *Corpus*, s. 101-103; F. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 28; O. Turan, , s. 56-58.

⁴⁸ O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 58; T. E. Şahin, *Erzincan Tarihi*, s. 204-208.

Harput, Çemişgezek-Dersim yollarının da kavşak noktasında bulunmasından dolayıdır. Mengüceklilerin diğer yerleşim merkezlerinden birisi de Kemah'ın hemen yanı başındaki, Gercanis (Refahiye) idi.

Zuhûri Danışman ise Mengüceklilerin fetihleriyle ilgili olarak bilinenin aksine; Mengücek Gazi'nin, Fırat'ın kollarından Karasu'nun yukarı kısmını zapt ederek Erzincan hükümetini kurduğunu, Daha sonraları da Kemah ve Şebinkarahisar ayrıca Divriği kasabalarını alarak arazisini genişlettiğini yazar⁴⁹.

Divriği'nin fethi ise kaynaklarda şöyle anlatılır; Mengücek Gazi'ye bağlı Türkmenler, Malazgirt Zaferi'nden sonra dik yamaçlı bir tepe üzerindeki Divriği Kalesini, birkaç haftalık bir kuşatmadan sonra fethederek Emir Mengücek Gazi'ye teslim ederler⁵⁰. Erzincan'da oturan Emir Mengücek ailesinin bir kolu Divriği'ye gelir ve yerleşir.

Beyliğin sınırları doğuda Mengerd, batı da Tercan, Kuzeyde Bayburt, İspir ve Oltu'yu⁵¹ içine alıyordu. Fahrettin Kırzioğluna göre, merkezi Erzincan'da bulunan Mengücekliler başlangıçta Trabzon, Harşit Çayı (Torul ve Gümüşhane dâhil) ile Kelkit Çayı boyu Tunceli ve Palu kesimiyle Divriği'yi kapsıyordu⁵². Bir diğer görüşe göre Mengücekliler başkent Erzincan'ın dışında, Gümüşhane, Giresun, Divriği, Kemah, Kuzey Tunceli çevreleri idi.

Mengüceklilerin bilinen sınırları içersine bugünkü Erzincan, Divriği, Kemah, Şebinkarahisar, Refahiye, Zara, Suşehri, Bayburt, Gümüşhane ile Giresun'un bir kısım yerleri girmektedir. Mengücekliler bu bölgelerin dışında Kuzey Tunceli'ye de Artuklular'dan Belek Gazi zamanında bir süre hakim olmuşlardı.

Mengüceklilerin etrafını diğer Türk beyliklerinin çevrelemesi, onların uç yerine iç beylik olmasını sağlamıştır. Bu konumu Mengüceklileri dış etkenlere karşı korumuştur ancak sınırlarının da genişlemesini engellemiştir⁵³. Mengüceklilerin, Danişmenliler ve Saltuklular ile çevrili oluşu onların Hıristiyanlar üzerine sefer yapma imkânlarını daraltmıştır.

Mengücekliler sınırlarının en geniş olduğu dönemlerde Erzincan, Gümüşhane, Kemah, Divriği, Kuzey Tunceli ve Giresun'un güney kısımlarını içine alan bölgeye hâkim olmuşlardır⁵⁴.

⁴⁹ Z. Danışman, *Büyük Türk Tarihinden*, s. 115.

⁵⁰ *Şehirler Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler*, III, İstanbul 1974, s. 54.

⁵¹ Abdülhadi Toplu, *Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar*, Ankara 1996, s. 123.

⁵² Fahrettin Kırzioğlu, "Osmanlı Tapu-Tahrir ve Mühimme Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy/Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine Hükümlerden Örnekler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, haz. Nasuhi Ünal Karaaslan, Ankara 1991, s. 69.

⁵³ O. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 57-58.

⁵⁴ Mehmet Fatsa, "Karahisar Yöresinde Türk Dervişleri Ve Niyabet-i Kırık Tarihi", ed., Ali Çelik, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000, s. 444; M. Fatsa, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Giresun 2002, s. 57.

2. Mengücekliler Şehirlerine Yerleştirilen Türk Boyları

Mengücekliler, Türkistandan göçler sonucu gelen Oğuz boylarını fethettikleri şehirlere yerleştirerek, buraların Türkleştirilmesine çalışıyorlardı. Mengücekliler illerine değişik Türk toplulukları yerleştirilmiştir. XI. yy.dan sonra Erzincan ve Divriği bölgesine Kayı, Ağaç-Eri, Çavundur, Eymir, Çepni, Bozoklu boy, oymak ve uruğlarına mensup Türkler yerleştirilmiştir⁵⁵. Mengücekliler illerinden Kemah'ın 1531 tarihli, 966 sayılı idarî alanlarına ait mufassal defterde bölgeye yerleşen Oğuz boyuna mensup Türk oymaklarından şunların adı geçer: Bayındır, Çepni, Dedeli, Kılıçlı, Kürtün, Kırıklı, Yuvalı ve İğdir⁵⁶.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Mengücekliler illerine yerleşen Türk oymaklarından, Çepniler, Şebinkarahisar'ın merkez ve çevre köylerine; Afşar oymağı, Şebinkarahisar'da Tamzara ve çevresine; Karaöylü oymağı, Şebinkarahisar'ın Karlı, Karaköy, Köpekli, Bige, Kezanç, Ozanlı ve Kuzgeçe Köylerine; Kızık oymağı, Şebinkarahisar'da Kızık, Bayhasan, Etir ve Düzgeçit adıyla anılan köylere; Kargın oymağı Şebinkarahisar'ın Hocaoğlu ve Yumurcakaş ile Koyulhisar'ın Sökün ve Kargın Köylerine; Kınık oymağı, Kınıklar Köyü ile Dikmen Tepesi çevresindeki köylere yerleştirilmişlerdir⁵⁷. Oğuz, Türkmen, Kanglı, Kıpçak, vb. Türk boy, soy ve urukları uzun yıllar doğu Anadolu'yu yurt tutarak yerleşik veya konar-göçer hayat sürmüşlerdir⁵⁸.

Şebinkarahisar'ın yakın köylerinde bulunan mezar taşlarındaki tarih ve isimler incelendiğinde, buralara XII. yy.ın başlarında kimlerin geldiğini öğrenmekteyiz. Bunların içinde Kopan (Hapan), Alayuntlu, Bayındır, Bayat, Kalaç, Firuz, Kürtün gibi boy ve oymaklarla beraber, Kınık boyuna mensup oymakların da geldiği, bir kısmının da buralardaki yaylalara yerleştiği bilinmektedir⁵⁹. Bunların dışında farklı kaynaklarda ismi geçen Türk oymakları ise şunlardır; Afşar, Çepni, Karaöylü, Kürtün, Salur, Kınık, Çavdar, Kargın, Bayındır ve Kızık'tır⁶⁰.

Divriği ve çevresine Oğuz boylarından Salur, Bayat ve Bozok'ların yerleştirildikleri belgelerden anlaşılrsa da bugün itibarıyla boy ve oymak kavramları bölgede kaybolmuş durumdadır. Ancak eski Türkmen oymaklarını lakap olarak taşıyan ailelere günümüzde de rastlanmaktadır (Bozoklu, Budaklı, Şihnedili, Azaklı, Norşunlu, Çandarlı... gibi)⁶¹.

⁵⁵ Ş. K. Seferoğlu-A. Müderrisoğlu, *Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1986, s. 91.

⁵⁶ M. Fatsa, "Karahisar Yöresinde", s. 436-437.

⁵⁷ M. Fatsa, *Giresun'da Kırsalın*, s. 29.

⁵⁸ Yavuz Gürlü, "Doğu Anadolu Ağızlarında Eski Türkçenin İzleri", *Türk Dünyası* 133, Ankara 2001, s. 28.

⁵⁹ M. Fatsa, "Karahisar Yöresinde", s. 436-437.

⁶⁰ F. Kırzioğlu, "Karadeniz'in Doğu Kıyıları", *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi, II*, Samsun 1990, s. 83-97.

⁶¹ Necdet Sakaoğlu, "Divriği'de Aile Adları, Boylar ve Oymaklar", *Türk Folkloru*, Sayı: 19, (İstanbul 1981), s. 13.

Mengücek illerinden Erzincan'na Altaylardan gelen *Erzin boyu* yerleşmişti. Bu boyun adı Orhun Yazıtlarında *Dokuz Ersin* olarak geçer⁶².

Anadolu'ya yerleşen Türk boylarının kimlik tespitindeki karmaşanın en büyük sebebi, Oğuz boylarının küçük parçalara ayrılıp Anadolu'ya yerleşmesi ve başlarındaki beylerin adıyla anılmalarıdır. Örneğin Selçuklular Kınık boyundan ayrılarak, Selçuk Bey adıyla anılan bir Oğuş (hısım, akraba) üzerine kurulmuştur. X. ve XI. yy.da Oğuz ilinden güneye ve güneybatıya inen göçlerin hiçbirinde özgül, yani bir boy bütünlüğü içeren göç görmüyoruz. Kınık, Avşar ve Salurlar da böyle olmuştur. Boylar, bölünüp parçalanarak konar-göçer gruplar halinde Anadolu'ya geleceklerdir. Her biri kökenlerini ve kültürlerini unutmayacaklar ancak boylarının adıyla değil de beylerinin adıyla anılacaklardır⁶³. Beylikteki boyların tamamı değişik boylardan olsa da Mengücek Bey'in adıyla anıla gelmişlerdir (Selçuklu ve Osmanlı'da olduğu gibi). Mengücekli illerindeki boy karmaşasının nedeni de bundan kaynaklanmaktadır.

3. Mengücekli Beyliği'nin İskân Politikası

Şehirlerin ve Köylerin Kurulması

İbn-i Haldun derki “*yerleşik toplumlar şehirlerde yaşar*”. Türkler, göçebe bir millet olduğundan Anadolu'ya ilk geldiklerinde mevcut şehirlerde kalmamış daha ziyade kendi yerleşim merkezlerini oluşturmuşlardır. Böylece yeni köyler ve kasabalar ortaya çıkmıştır. Şehirlerde yerleşik hayata geçen Türkler ise daha çok gelen nüfus içerisindeki elit tabakadır. Şehirlerde yalnız Mengücekli Türkleri değil değişik unsurlardan milletlerde mevcuttu. Ancak bunlar genellikle mahalle mahalle ayrılırlardı. Şehirde yaşayanların çoğunluğu devlet memurlarıyla, devlet bütçesinden geçimlerini sağlayan gruplardı. Geri kalanı da meslek erbabı olan zanaatkârlardan oluşmakta idi. Bunların hayat standartları diğer gruplara göre daha yüksekti.

Türkler tarafından yeni kurulan köy, kasaba ve şehirler genellikle Türkçe adlar taşıyordu. Bu adlar arasında tabiat ve coğrafyaya uygun isimlerin⁶⁴ yanında Anadolu'nun fethi ve imarında emeği geçen beylerin⁶⁵ ve manevi büyüklerin isimlerine⁶⁶ rastlanılmaktadır. Mengücekli illerinde köy isimleri incelediğinde durum daha rahat anlaşılabilir. Günümüzdeki il ve ilçe isimlerinin etimolojik yapısı tek tek ele alınıp araştırıldığında geçmişteki medeniyetlerle olan bağlarını ortaya çıkarabiliriz⁶⁷.

⁶² Hüseyin Cevizoğlu, *Coğrafyadan Tarihe Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu*, İstanbul,1991, s. 162.

⁶³ Sencer Divitçioğlu, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy Kanat Devlet)*, İstanbul,1994, s. 60.

⁶⁴ Aktepe, Boztepe, Kızıltepe, Yeşil Köy, Akça Köy, Tepe Köy, Karabağ. vb., (M. Kafalı, *age*, s. 8).

⁶⁵ Afşin, Arslan Apa, Demirtaş, Kara Arslan, Artova, Sandıklı, Kocaeli, Konur Alp, Elazığ'da Mengücek Köyü vb. (M. Kafalı, *age*, s. 8).

⁶⁶ Hacı Bektaş, Seyit Gâzi, Seydişehir, Geyikli, Etimesgut, Emir Sultan.vb., (M. Kafalı, *age*, s.7).

⁶⁷ M. S. Erpolat, “Osmanlı Coğrafyasındaki Yer İsimlerini Doğru Tespit Etmenin Zorlukları, Önemi ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı: 1 (Diyarbakır 2003), s. 8.

Anadolu'ya gelen Türklerin şehirlere yerleşmesi kademe kademe olmuştur. Yerleştikleri bölgelerin imar ve iskânı için canla-başla çalışmışlardır. Claude Cahen, Türklerin bu imar faaliyetlerini şöyle anlatır; Anadolu'da “*Türkiye*” diye bir ülkenin yaratılmakta olduğunu, Türklerin buraya egemenlik kurdukları diğer yerlerden farklı olarak, Türkistan'da olduğu gibi topraklara, kendi yurduna yerleşir gibi yerleşiyorlardı. Yerli halkın bölünmüşlüğü, karmaşası bu hareketi daha da kolaylaştırıyordu⁶⁸.

Mengücek Gazi'de Türkistan'daki bölünmüş halk kitlelerini etrafında toplayıp Anadolu'ya getirmiş ve iskânını sağlamıştır. Mengücekli hanedanı Anadolu'ya geldiklerinde; Şehirler harap, ahaliden mahrum, tarlalar bakımsız ve terkedilmiş bir halde idi. Gelen Türkler ülke nüfusunu tekrar çoğalttılar. Yeni yerleşim yerleri oluşturulurken eskileri de canlandırıldı. Mengüceklielerde şehrin kadrosunu sivil ve askerî bürokrasiden başka şairler, âlimler, mutasavvıflar, tabipler, sanatkârlar, müderrisler oluşturmaktaydı⁶⁹.

Necmü'd-din Dâye eseri olan “*Mirsâdu'l-ibâd'i*” 1123'lü yıllarda Mengüceklielere pek de uzak olmayan Sivas'ta kaleme almış ve I.Alâeddin Keykubat'a sunmuştur. Anadolu Türklüğünün önemli kaynaklarından olan bu eser de Müellif; köyler ve köylülerin durumunu gayet ayrıntılarına inilerek müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Necmü'd-din-i Dâye'nin bu eserinde bir anlamda o günkü şartlara göre ideal bir köy ve köylü tipi oluşturmaya çalıştığı görülmektedir⁷⁰. Bölgeden esinlenerek yazdığını düşünürsek hemen yanı başındaki Mengücekli illerini de kolaylıkla tanımamız mümkün olacaktır. Eser o yıllardaki bölge halkını detaylıca anlattığı için çalışmamızda önem kazanmaktadır.

Köyler genellikle ticaret ve sanayi sahalarıyla, büyük şehir ve kasabaların etrafında kurulmuştu⁷¹. Mengücekli de nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köyler beyliğinin en küçük yönetim birimleriydi. Günümüzdeki köy muhtarları konumunda olan kişiler (köy reisleri) köydeki toplumsal düzeni koruyor ve zayıfı kuvvetliye ezdirmiyordu. Köylerde halk tarım ve hayvancılıkla geçiniyordu. Şehir merkezlerine yakın köyler daha da cazipti. Köylüler öküzle çiftlerini sürüyorlardı.

Yarı göçebe hayat tarzında ne tam bir göçebelik, ne de tam bir yerleşiklik vardır. Yazları yaylada kışları ise kışlakta hayatlarını geçirirlerdi. Kale yahut şehirlerde yaşamayan Mengücekli ailesine mensup Türkmenler, genellikle yarı göçebe hayat tarzını seçmişlerdi. Yarı göçe Türkmenler koyun besleyerek şehir halkının et ihtiyacını karşılardı. Türkmenlerden yarı göçebe olanlar zamanla hayatlarını yaylak-kışlakta, devamlı kışlağa doğru değiştirmeye başladılar⁷².

⁶⁸ Cl. Cahen, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994, s. 159.

⁶⁹ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehrinin Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VII (İstanbul 1978), s. 58.

⁷⁰ Necmü'd-din-i Dâye, *Mirsâdu'l-ibâd*, nşr. M. Emin Riyahî, Tahran 1366, s. 513-520.

⁷¹ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994, s. 49-52

⁷² F. Köprülü, *age.* s. 46-49.

Göçebeler, yetiştirdikleri hayvanlar sayesinde devletin et ihtiyacına yardımcı olurlardı. Mengücekliler Melikleri, bazı dönemler göçebelere etraflarına zarar verdiklerinden dolayı beyliğin sınırlarına yerleştirmişlerdir. Malazgirt Zaferi'nden sonra büyük Türk göçü sonucunda Türkmen, Kanglı, Kıpçak, vb. Türk boy, soy ve urukları uzun yıllar Doğu Anadolu'yu yurt tutarak yerleşik veya konar-göçer hayat sürmüşlerdir⁷³. Göçebelere, hayvancılık yapar ayrıca halı dokumasıyla uğraşırlardı. Mevsimine göre yaylalarda veya kışlaklarda yaşıyorlardı.

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde Hıristiyan olan yerli nüfusla etkileşmeye başlamışlardı. Yerli halkın Bizans'tan beri kullanmakta olduğu mevcut tarım yöntemlerinden bazılarını benimsemişlerdir. Bazen toplumlar arası evlenmeler de görülmeye başlamıştır. Uzun bir müddet sonra ciddi boyutta bir etnik kaynaşma gerçekleşmiştir. Artık bölgedeki hâkim kültür Müslüman bir nitelik kazanmıştır⁷⁴. Aynı zamanda yerli Hıristiyanların bir bölümü de zorla yerleşme politikasına tâbi tutulmuşlardı. Az da olsa bu metot o zamanki demografik durumun bir gereği idi. Ama Mengücekliler Türkleri bu yöntemden daha çok hoşgörüyü sergilemişlerdir.

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bölgenin en kalabalık kitlesini Rumlar oluşturuyorlardı. Anadolu'da M. Ö. 10 bin yıllarından beri yerli halkın oturduğu, bunların Helenlerden çok daha evvel bu topraklarda kaldığı bilinir. Bunlar bu coğrafyada varlıklarını sürdürürken Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla bu dine girmişlerdir. Ancak bu dinin farklı mezheplerini seçtiklerinden bir kısmına Rum bir kısmına da Ermeni adı verilmiştir. Türkler ise genellikle bunların doğu da oturanlarına Ermeni, batı da oturanlarına da Rum demişlerdir⁷⁵. İşte bu yüzden Mengücekliler şehirleri ülkenin doğusunda yer aldığı için Mengüceklilerin yerli ahalsinin büyük bir kısmı Ermeni idi.

Mengücekliler şehirlerinden özellikle Erzincan'da Hıristiyan halk azımsanamayacak bir nüfusa sahipti. Hatta ticarî faaliyetler tamamen ellerinde idi. Birçok örnekte onların iktisadî sistemini benimsediklerini görmekteyiz. Mengücekliler beyliği döneminde Erzincan merkezde Türk nüfusun Hıristiyanlardan az oluş sebebi, Türklerin kendi oba-cemaat hayatına uygun hayvancılığı daha fazla benimsemelerindedir. Bir diğer nedeni de Erzincan'ın Ermeni Hıristiyan mezhebi piskoposluğunun köklü merkezlerinden olmasıdır. Bölgeye Türk akınları başladığında köy ve kasabalardaki Ermeni Hıristiyanlar kendilerini daha emniyetli hissetmek için Erzincan merkeze göç etmişlerdi. Türklerin bölgeye gelişinden sonrada gerek burasının onlar için dinî bir merkez oluşu gerekse ticarî yönden geliştirdikleri Erzincan'ın endüstriyel faaliyetlerinden vazgeçememeleri onların buraları bir

⁷³ Y. Gürler, "Doğu Anadolu Ağızlarında", s. 28.

⁷⁴ Gerasimos Augustinos., *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı, Ankara 1997, s. 21; Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1995, s. 42.

⁷⁵ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164- 1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 60-61.

anda terk etmesini engellemiştir. Türklerin de bunların endüstriyel faaliyetlerine ihtiyacı vardı bu yüzden biraz daha fazla müsamahalı davranmışlardır⁷⁶.

Refet Yınanç Hoca'nın Mengüceklilere ait olduğunu söylediği vakfiye'den 1191 yıllarında Kemah'taki şehir ahalsinin bir bölümünün Ermeni olduğu tespit edilmektedir. Belgelerden anlaşıldığı üzere Mengüceklilerde çok sayıda Ermeni ve öteki milletlere ait unsurlar mevcuttu. Bölgede bunların varlığı Mengüceklilerde ki hoşgörünün boyutunu ortaya koymaktadır. Kemah emiri olan Fahreddin Behramşah'ın oğlu Selçukşah yaptırdığı darülâceze için 40 Ermeniden alınan cizye'yi vakfetmişti⁷⁷. Bu demek değildi ki burada sadece kırk Ermeni nüfusu vardı. Mevcut Ermeni nüfusunun içinden sadece kırkının vergisi buraya vakfedilmişti. Diğerlerinin vergileri devlet merkezine giderdi.

Ayrıca vakfiyede bahsedilen Ermenik ve Bargusir köylerini de darülâcize'ye vakfetmiştir⁷⁸. Fakat bu köyler günümüzde tespit edilememiştir. İsimden bu köylerin Ermenilere ait olduğu söylenebilir. Bu yerler günümüze gelmeyen Ermeni köylerinden biri olabilir. Görüldüğü gibi Anadolu'nun eski sakinleri Ermeniler ve Rumlar idi. Doğu'da daha çok Ermeni nüfus mevcut idi. Bunlar şehir merkezlerinde ve bunların yakın yerlerinde ki kasabalarda Türk nüfusunun yanında ayrı mahalleler oluşturmuşlardır⁷⁹. Türklerin bölgeye göçüyle bunlar azınlık durumuna düşmüşlerdir. Ama Mengüceklilerin müsamahalı hukuk ve din anlayışının neticesinde uzun bir zaman dinî ve millî yapılarını devam ettirmişlerdir. Yukarıda ki vakfiyede bu düşüncemizin somut bir delilidir.

Mengüceklilerden Erzincan'da Hristiyan nüfusun çokluğu, Müslüman seyyahların ilgilerini çeken birçok olaylara rastlamalarına sebep olmuştur. Seyyahlar burada karşılaştıkları şaraplı, domuz etli, dinsel alayların kentte dolaştığı bir ortam karşısında tepki göstermiş ve olayı böylece protesto etmişlerdir⁸⁰. Seyyahlar duruma tepki gösterecek de bu vaziyet Mengüceklilerin dinî konulardaki laiklik derecesini göstermektedir. Kendi dinlerinden olmayan tebanın dinlerine ve yaşam tarzlarına müdahale etmeyerek onların teveccühlerini kazanmışlardır.

Bu şehirlerde Türklerin yanında Rum, Ermeni, Yahudi gibi "milleti selase" denilen etnik topluluklarda vardı. Mahalleleri ayrı ayrı olsa dahi Arap topluluklarında Fustat ve Şam'da olduğu gibi bu mahalleleri duvarlarla ayrılmamakta idi. Örneğin Kayseri'de ve Mengüceklilerden Erzincan'da Müslüman olmayan topluluklardan hiç de küçümsenemeyecek kadar vardı. Ancak bunların mahalleleri duvarlarla Türk mahallerinden ayrılmamıştı. Yalnız bir mahalleden diğerine kolaylıkla geçilebiliyordu⁸¹. Bu da Mengüceklilerin yerli halk ile aralarında oluşturmuş oldukları güvenin bir neticesidir.

⁷⁶ T. E. Şahin, *age*, s. 245-246.

⁷⁷ R. Yınanç, "Mengüceklere", s. 19.

⁷⁸ R. Yınanç, *agm*, s. 19.

⁷⁹ M. Kafalı, *age*, s.14.

⁸⁰ Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s. 205.

⁸¹ Şerafeddin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990, s. 157.

Mengücek illerinden Bizans'ın iç bölgelerine kaçan Rumların bir kısmı, orada ağır baskı ve ağır vergiden dolayı zulümlere maruz kalınca, bundan kurtulmak için geri dönmüşlerdi⁸².

Zaten XI. yy. ın ikinci yarısından itibaren Türklerin Anadolu'ya girmesinden sonra kentleri terk eden bir kısım yerli halk batıya, Balkanlar'a, Toroslar'a ve diğer dağlık bölgelere çekiliyordu⁸³. Ele geçirilen şehirlere ise ilk önceleri askerî garnizon ve kumandanlar daha sonraları da memur tüccar, zanaatçı ve kent yaşamını seçen Türkmen grupları yerleşiyorlardı⁸⁴. XI. ve XII. yy.larda Anadolu'nun Türk nüfusu İbrahim Kafesoğlu'na göre 550–600 bin arasındadır. D. E. Eremeev ise bu sayının XI. yy.da 500–700 bin arasında iken XII. yy.da bir milyon olduğunu söyler. M. Halil Yinanç'ta bu kanaattedir⁸⁵. Bu sayıların rakamsal değeri bölgedeki Türk nüfusunun artışını göstermektedir.

Özellikle Mengücekli şehirlerinden Erzincan ve çevresi Türkmenlerin çokça gelip yerleşik faaliyet gösterdikleri alanlardır. İlk yoğun Türkmen göçleri XI. yy'da Anadolu'nun fethi sırasında, ikincisi ise Moğol istilâsını başladığı zamanlarda olmuştur. Bu ikinci göç normal seyrinde olmadığı için Erzincan ve yöreleri tahrip ve yağmadan nasibini almıştır⁸⁶. Ancak bu göç dalgaları bölgedeki Türk nüfusunun artışını sağlamıştır.

Anadolu'da şehirleşmeyi etkileyen faktörlerden birisi de Moğol zulmü olmuştur. Türk Dünyası XIII yy. tarihinin en mutlu devirlerini yaşarken yerleşik hayatta en önemli merhalelerini kat ediyordu. Fakat 1219 yılında başlayan Moğol kasırgası bu mesud âlemin üzerine bir karabulut gibi çöktü. Türk âlemine öyle bir zarar verdiler ki, Türkistan Türkleri bir daha böyle bir devir geçiremediler. Moğol hâkimiyeti döneminde başlayan, Moğollar arasında sonu gelmez iç savaşlar yüzünden şehirler yakıldı, yıkıldı ve bölge halkı yerinden oldu. Göçebeliliğin hâkim olduğu yeni bir âlem oluştu. Bu âlemde medeni hayat gittikçe geriledi ve Moğol istilâsından önce açıkça görülen yerleşik hayatın altın devri ve güneşli günleri bir daha geri gelmemek üzere kayboldu ve yaşanamadı⁸⁷. Anadolu'da Moğol sancılarının başladığı bu dönemlerde irili ufaklı birçok Türk devletleri ve beylikleri vardı. Bunlardan Mengücekliler de diğer Türkler gibi, Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslâmlaşmasına elinden geldiğince hizmette bulunuyorlardı. Bu Moğol tehlikesi belirlediğinde Mengüceklilerin Erzincan-Kemah şubesinin başında Melik Fahreddin Behramşah, Divriği şubesinin başında da II. Süleyman bulunmakta idi. Moğol korkusu bölgenin Türkleşmesine göçler yüzünden büyük katkı sağlamıştır. Baha Veled, Necmeddin

⁸² O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Cilt II, Ankara,1979, s. 145-154.

⁸³ O. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 38.

⁸⁴ D. Kuban, "Türk Şehrinin", s. 58.

⁸⁵ Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu (Osmanlılar 1300-1481) Osmanlı Feodalizmin Oluşma Süreci*, çev. Orhan Esen-Yılmaz Önder, İstanbul 1986, s. 69.

⁸⁶ T. E. Şahin, *age*, s. 268-269.

⁸⁷ F. Sümer, *"Eski Türklerde Şehircilik"*, İstanbul 1984, s. 100.

Dâye gibi birçok âlimin, tüccarın sanatkarın, bölgeye gelişi bu yolla olmuştur. Ancak daha sonraları Moğolların da bölgeye gelişi buraları harap etmiştir

Birinci söylediğimiz göç dalgasında Anadolu'nun fethini müteakip Sir-Derya ve Maverâünnehir'deki Oğuz ili'nin geri kalan kısmı Anadolu'ya bir sel gibi akmaya başlamıştı. Oğuz ilinin 24 boyu bu yeni vatan coğrafyasında yavaş yavaş yerleşiyordu.

Mengüceklilerde şehir kültürü çok önemlidir. Genel olarak bütün şehirlerine ayrı bir ruh, ayrı bir kimlik kazandırmışlar. Yaşadıkları çevreyi sadece barınacakları birer mekân olarak düşünmemişlerdir. Bu duygular içerisinde oluşturulan Mengücekliler şehirleri çok çeşitli sanat eserleriyle donatılmışlardı. Ama çeşitli sebeplerden bu eserlerin çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze gelenlerin yapı tarzlarına bakıldığında, şehir kültürüne verdikleri değer daha iyi anlaşılmaktadır. Günümüzde en çok Mengücekliler eseri Divriği'de bulunmaktadır.

Bizans tarafından bölgenin doğusundaki Ermenilerin batıya göç ettirilmiş olması, Mengüceklilerin Şebinkarahisar ve Kemah bölgelerine iskânını daha da kolay kılmıştır. Yerleştikleri yerlerde köyler kasabalar kurarken şehirlerde de mahalleler oluşturdular. Daha önce de Şebinkarahisar örneğinde verildiği gibi şehir isimlerinin bazılarını Türkçe isimlerle yenilediler.

Sonuç olarak Mengücekliler illerine gelen Türkmen gruplarının, şehre yerleşmek yerine kırsal arazide tarımsal faaliyet ve hayvancılıkla uğraşmayı tercih ettiğinden, diğer Anadolu şehirlerinin birçoğunda olduğu gibi şehirleri oluşturan kitleler öncelikle yerli halk, askerî garnizon, kumandanlar ve yöneticilerdir. Şehirlerin dışındaki Türkmenlerin göçebe yaşamdan, kentsel yaşama geçişleri bir anda değil de uzun vade de olmuştur.

4. Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında Mengüceklilerin Rolü

Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Şarki Karahisar ile Erzincan ve Divriği havalisi Mengücekliler tarafından fethedilmiştir⁸⁸. Arap-Bizans mücadelesinden bu yana Doğu Anadolu'da savunma ve saldırıyı birlikte yürüten militan bir sınır halkı oluşmuştu. Ün ve ganimet düşkünü başıboş unsurlar, Pavlikanlar gibi Rafizî veya dinlerinden sapmış gruplar sınır boylarında sürekli yer aldılar. Buralarda kendi toplumlarından kopmuş bir halk kesimi oluştu. Doğu Anadolu'da Kürt, Ermeni, Gürcü gibi Grek olmayan unsurlar ağırlıkta idiler⁸⁹.

İlk dönem Bizanslılarla Türkler arasındaki savaşlar anlaşmalarla sonuçlanınca dinsel farklılığı dahi gözetmeyen Bizans'ın Hıristiyan köylüleri topluluklar halinde Selçuklulara sığınıyorlardı. Hıristiyanların kaçışından anlaşıldığı üzere bunlar Müslümanların idaresi altında daha iyi bir yaşama sahip oluyorlardı⁹⁰.

⁸⁸ İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 63.

⁸⁹ Ernst Werner, *age*, s. 25.

⁹⁰ V. Gordlevski, *age*, s. 337.

Bizans özellikle Ermenilere karşı eritme politikası izliyordu. Dinî yönden de Ermenilere saldırıyor ve Ermeni rahiplerini zincirlere vurdurarak işkenceler yapıyor daha sonra öldürüyorlardı. Kısaca Ermeniler dinî vecibelerini yerine getiremiyor, kiliselere dahi gidemiyorlardı. Doğu Roma İmparatorluğu'nun İberia ve Mezopotamya bölgelerinin eski sakinlerinden olan Ermeniler, daha sonraları Mengücekli illeri olacak yerlere, iskân etmişlerdi. Birçok koloniler oluşturmuş, Malatya'dan Sivas'a kadar yayılan sahada da dağlarda çobanlıkla geçinen Pavlikanlar önemli bir yer tutuyorlardı. Bölgedeki Ermenilerin Gregoryen mezhebinde olmaları, bunların Bizans tarafından hakir görülmelerine ve tacize uğramalarına neden oluyordu⁹¹. Bu durum özellikle Ermenilerin bulunduğu mekânların Türkler tarafından fethini kolaylaştıran etkenlerdendi.

Ermeni, Süryani ve Pavlikanlar unsurlarına karşı Bizans'ın koyduğu haraç, kan, savaş, asker, gelir ve ziraat mahsullerinden alınan hasat vergileri ve diğer baskıcı ortamlar ve uygulamalar Türk hâkimiyetini bir kurtuluş olarak görmelerine sebep oldu. Divriği, Kemah, Erzincan bölgelerini daha çok bu etnik gruplar doldurmuşlardır. Pavlikanlar'ın yoğun buldukları mekânlardan biriside Divriği bölgesi idi. Buralar Mengücekli tarafından alınırken yerli halk tarafından sevinçle karşılanmıştı. Mengücekli bölgenin yerli halklarına karşı hamisâne davranışları, onları Mengücekliye karşı ısındırmıştı. Bunlar da diğer Türk boyları gibi yerli halkların yaşam biçimlerine ve inançlarına müdahale de bulunmamışlardı. Bu davranışlar onların oldukça dikkatini çekmişti. Zamanla bu bölge halkından bazıları Türk dervişlerinden de etkilenerek Müslüman olmuşlardı.

Bu devirde Divriği bölgesine yakın yerlerde ve Adana, Kilikya, Urfa civarında Selçuklulara bağlı olan küçük küçük Ermeni prenslikleri vardı. Bunlar her türlü dinî ve idarî faaliyetlerinde tamamen bağımsız özerk bir yapıya sahiptiler. Yine aynı dönemlerde başlayan Haçlı seferleri sonucu güney ve güneydoğu Anadolu bölgelerine gelen Haçlılara yardım ve yataklık etmişler, hatta Selçuklular adına yönettikleri Urfa bölgesini onlara vererek kontluklar kurmalarını sağlamışlardı. Ayrıca Antakya'yı almalarına da yardımcı olmuşlardı⁹². Bu tür yardımları özellikle Ermeni yöneticiler yaparken buna karşılık Ermeni tebâsı Selçuklu'ya bağlılıktan yana idi.

Mengücekli şehirlerinde bulunan Ermeni halkı'nda yönetimden gayet memnun oldukları için hiçbir zorluk çıkarmamış, diğerlerinin faaliyetlerine de katılıp Haçlıları desteklememişlerdir. Ermeni tebâyâ âdil davranılarak dinî özgürlük de sağlanıyordu. Bundan dolayı da yöre halkı Bizans ve Haçlılara karşı, yönetimlerine girdiği Türkleri seviyor, sayıyor ve onlara güve-niyorlardı. Sivas ve Malatya'yı alan Danişmend Gazi buraları kendi yönetimine bağlamış Ermeni halkını da kendi tebâsı yapmıştı. Buraların Ermeni halkı da Elbistan, Divriği, Kemah bölgelerindeki gibi Bizans ve Haçlılardan ziyade Türkleri desteklemişlerdir.

⁹¹ İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 60-61.

⁹² A. Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Ankara 1983, s. 27.

Mengücekliler illerinden Şebinkarahisar'ın 1074'de Bizans'tan alınıp Türklerin eline geçtiği söylenir ki bunların Mengücekliler olduğu bilinmektedir. Türk fütühatından sonra koruma kolaylığı, otlaklarının bolluğu ve havadar olmaları gibi nedenlerle Oğuzlar, Anadolu'nun bazı yörelerinde yerleşim yeri olarak yüksek yerleri tercih etmişlerdir. Stratejik önemini Türklerin eline geçince de kaybetmeyen Şebinkarahisar yöresi, ormanlar içinde yüksek, yayla alanlarına çok yakın ve çok havadar olmasından dolayı Oğuz boylarınca yerleşmek için tercih edilmiştir⁹³. Zamanla artan Türk nüfusu bu bölgelerin Türkleşmesini sağlamıştır. Kentin askeri açıdan stratejik bir öneme sahip oluşu kısa zamanda bir garnizon şehri oluşunu sağlamıştır⁹⁴. Diğer Anadolu şehirlerindeki iskân politikasına paralel olarak burada da, Türkistan'dan gelen birçok insan bölgeye yerleştirilir. Ayrıca bunların arasında hem milletin dinî ihtiyaçlarını karşılayacak, hem de bölgede daha önceden var olan insanları irşat ederek onların İslâm'a girmelerini sağlayacak birçok dervişin olması gerekmektedir⁹⁵. Bunların sayesinde bölge hem Türkleşiyor hem de İslam dininin kabul ediyordu.

Mengücekliler meliklerindeki, (eski Türk hakanları gibi) din ve fikre karşı müsamaha gösterme geleneği Anadolu'nun Türkleşmesine özellikle de buldukları bölgelerin fethine büyük katkı sağlamıştır. Buna benzer bir durum İslâm'ın ilk ortaya çıkışında Bizans'ın dinî baskılarına karşı Mısır ve Suriye gibi memleketlerde yaşayan Monofizitlerin İslâm idaresini tercih etmelerine ve bu sahaların kolaylıkla Bizans'ın elinden çıkmasına sebep olmuştu⁹⁶. Aynı olay özellikle Mengüceklilerin hâkim oldukları alanlarda da görülmüştür. Bölgede bulunan Ermeniler, Süryaniler ve diğer yerliler (Pavlikanlar gibi etnik gruplar) buraların alınmasını sağlayarak fethini kolaylaştırmışlardır.

Mengücekliler ele geçirdikleri yerleri yurt edinmeye başlayınca şehir ve köylerde bir kısım Hıristiyan nüfus kalmakla beraber, boşalan diğer sahalarda Türk boylarıyla dolmuştur. Marco Polo da Anadolu'nun bu yörelerinden "Türkmen Ülkesi" olarak bahsetmiştir⁹⁷. Buraları daha çok yaylakları ve sulakları ile meşhur olduğundan buralara iskân edenlerin çoğunluğu göçmen olan ve hayvancılıkla meşgul olan Türklerdi. Yerleşik hayata alışık olanlar daha çok batıya doğru göçetmişlerdir⁹⁸. Mengücekliler ailesinin de büyük bir bölümünün göçebe ve hayvancılıkla uğraşan bir topluluk olduğunu söyleyebiliriz.

⁹³ H. Yazıcı-İ. Güner, "Şebinkarahisar İlçesi'nin Nüfus Coğrafyası", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000, s. 240.

⁹⁴ E. Yürüdü-İ. Bulut, "Tarihte ve Günümüzde Şebinkarahisar Şehri", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000, s. 283; H. T. Okutan, *Şebinkarahisar ve Civarı*, Giresun 1949, s. 66.

⁹⁵ Cengiz Gökşen, "Şebinkarahisar Evliya Menkıbelerine Bağlı olarak Anlatılan Efsanelerde Eski Türk İnançlarına Ait Motifler", *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, İstanbul 2000, s. 355.

⁹⁶ O. Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 23.

⁹⁷ *The Travels of Marco Polo*, ed. E. Denison Ross, trc. Aldo Ricc, L. F. Benedetto, London 1950, s. 20.

⁹⁸ B. Ögel-F. Kırzioğlu, *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara 1986, s. 36.

Mengücekliler buldukları topraklarda Türklüğün ve İslâm'ın tesisinden sonra Anadolu'nun batısına da bu hizmetin gitmesinde etkin rol oynamışlardır. Şöyle ki, buldukları mevkileri Türkleştirerek, Türkistandan gelen Türk göçlerinin batıya doğru kayması için yol açmışlardır. Eğer bunlar bu vazifeyi layıkıyla yapmasalardı bu göçler buralarda tıkanabilirdi. Bu göçlerden bazıları Mengüceklilerde ikamet ederek daha sonraları batıya doğru ilerlemişlerdir. Bunlara en büyük örnekte Osmanlı aşiretidir. Bir müddet Mengücekliler şehir ve köylerinde eğlendikten sonra batıya doğru göç ederek Anadolu, Avrupa ve Afrika da dahi Türklüğün ve İslâmın yayılması için çalıştılar

5. Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Kayı Boyu'nun Bölgeye Gelişi ve Mengüceklilerle İlişkileri

II. Alâeddin Davutşah döneminde bölgede cereyan eden önemli olaylardan birisi de Kayı boyundan Osmanoğullarının göçü olayıdır. Sonraları 6 asırdan fazla hayat sürecek olan bu aşiret, Ertuğrul Bey önderliğinde Anadolu'ya gelen Kayı'lar Doğu Anadolu'ya girdikten sonra, Anadolu içlerinde ilerlerken Mengüceklilerden geçmiş olmalıdır. İzledikleri yol güzergâhı Erzincan-Sivas hattı olup, Zara'dan geçtikleri bilinmektedir. Bu yolun doğusuna gidildikçe Mengüceklilerden çıkılmaktadır. Bu tespit doğrultusunda Kayı aşiretinin Mengüceklilerden geçmiş oldukları kesinlik kazanmaktadır.

Osmanlılara ilişkin yazılan kaynakların hemen birçoğunda Ertuğrul Gazi ve efradının Osmanlı beyliği kurulmadan evvel Mahan yaylasından ayrılıp⁹⁹, Anadolu'ya geldiklerinde Erzincan taraflarına da uğradıkları belirtilir. Refahiye'ye bağlı “*Kayı*” adlı yerleşim merkezinin bulunması Kayıların Refahiye de ikamet ettiklerini gösterir.

Hatta bir rivayete göre Kayı aşireti, Mengüceklilerden gelince onlar tarafından 1224'lerde Gercenis (Refahiye), Kayı ve Salur köylerine; Suşehri'nin Hünü (Hun), Sündük veya Sevindik, Kayı, Anarı veya Onarı (Şeyh Hasan Onar) Aydoğdu ve Dundar; Şebinkarahisar'ın Bay Hasan, Kızık, Etir ve Çakır Köyleri ve dolaylarına yerleşmişlerdi. Ancak Cengiz Han'ın ölümü üzerine bu aşiret mensupları tekrar eski yurtları olan Cent ve Mahan şehirlerine dönerken Beylerinin ölümü üzerine bir kısmı yollarına devam ederken Ertuğrul ve Dünder beylerin kalan kısımla tekrar geriye döndükleri daha sonraları Selçuklular tarafından Söğüt ve Domaniç bölgelerine yerleştirildikleri görülmektedir¹⁰⁰.

Bu olay “*Vilâyetlerimizin Tarihi*” adlı eserde şöyle anlatılır: “*Moğol akınları başladıktan sonra bundan en fazla etkilenen Anadolu'nun doğu illeri olmuştur. Moğollar ilk hamlede Harezm havalisini elde etmişlerdi. Osmanoğulları'nın cediti olan (Kayı) ailesinden Alp'in oğlu Süleymanşah da bu kuvvetlerin başında bulunuyordu. Süleymanşah yanındakiler ile öncelikle Ahlat'a, oradan da Erzincan civarına gelerek yerleşti(1224). Bu*

⁹⁹ Kayı aşireti Mahân'dan Moğol baskıları sebebiyle Ahlat'a geldi. Hayvanlarını buralarda barındırdılar. (Namık Kemâl, *Külliyyâtı Kemali, Osmanlı Tarihi*, Cilt I, İstanbul 1326, s. 44).

¹⁰⁰ Ahmed Refik, *Büyük Tarihi Umumi*, Cilt VI, İstanbul 1328, s. 307.

tarihte Erzincan'da Mengücekoğulları hüküm sürüyordu. Cengiz Han'ın vefatına kadar Ahlat ve Erzincan havalisinde dolaşan Şüleymanşah, Cengiz'in vefatından sonra memleketine dönmek istemişse de yolda Fırat Nehri'ni geçerken boğulmuştu. Oğullarından Sungur Tekin ile Gündoğdu, Harezem taraflarına geçmişler, Dündar ile Ertuğrul'da Erzincan'a dönmüşlerdi. ” Fırat nehri civarına geldikten sonra batıya doğru ilerlemişlerdir¹⁰¹.

Enveri, Şükrüllah ve Aşıkpaşazâde'nin rivayetlerine göre ise;Ertuğrul Gazi'nin soyuna dayanan boy Anadolu'ya Tuğrul ve Çağrı Beylerin Emirleri'nin beraberinde Ahlat bölgesine geldi. Burasını yurt tutarak Anadolu'da gaza ve fetihlere katıldılar. Muş, Malazgirt, Eleşkirt ve Sürmeli Ovaları'nda ve dağlarında kışlak ve yaylaklar kurdular. Bu aşiret daha sonraları Ahlat Emiri olan Sökmen Kutbi'ye tâbi oldular. Bunlarla birlikte Gürcülere sefer düzenlerken bazen de Ertuğrul Gazi'nin boyu Saltuklularla ve Mengüceklilerle birlik olup Trabzon Dükalığı'na karşı yapılan gazalara katıldılar¹⁰². Kayı boyu 1221'ler de Ankara Karacadağ bölgesine yerleştiğine göre bahsettiğimiz bu seferler bu tarihten daha evvel gerçekleşmiştir. O zaman Kayı aşireti ile Mengücekliler, Mengücek Gazi ve Emir İshak dönemlerine kadar uzatabiliriz. Çünkü Mengüceklilerin en çok gaza ve seferlerde buldukları dönemler bu yıllarda yaşanmıştır. Mengüceklilerin sonraki dönemlerine ait devirler daha sönük geçmiştir. Mengücekliler ile Kayı aşireti arasındaki dostluk ilişkileri daha çok gazalardan dolayı idi.

Bu aşiret I. Alâeddin Keykûbad döneminde Ankara'nın Karacadağ bölgesine yerleştirildiğine göre, bunlar zayıf bir ihtimal Fahreddin Behramşah döneminde kuvvetli bir ihtimalle de II. Alâeddin Davut döneminde Mengüceklilerden geçmişlerdir. Bu konu daha da detaylı bir şekilde araştırılıp bu göç yolları istikametinde incelemeler yapılırsa, Osmanlıdan kaynaklanan birçok Folklorik, anane, dil vb. konularda benzerliklere rastlanabilir.

Sonuç

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde bölgenin en kalabalık kitlesini Rumlar oluşturuyordu. Türkler Anadolu'ya geldiğinde Doğu Anadolu'da hayat sönük iken orta kuzey kesimlerinde canlı bir hayat vardı. Türklerin Anadolu'ya iskânıyla Rumlarla aralarında birçok ticarî ve sosyal ilişkiler olmuştur. Hatta bu ilişkiler iki toplumun aralarında evlenmelere kadar gitmiştir. Bu ilişkiler zamanla bölge halkının İslâma girmesinde de etkili olmuştur.

¹⁰¹ 400 kadar aile halkı ile Erzincan'a dönmüşlerdir (Ahmed Refik, *age*, s.307); *Vilâyetlerimiz Tarihi*, s. 21-22

¹⁰² A. Taneri, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*, İstanbul 2003, s. 89-90.

Anadolu'nun eski sakinleri Ermeniler ve Rumlar idi. Doğu'da daha çok Ermeni nüfus mevcut idi. Bunlar şehir merkezlerinde ve bunların yakın yerlerindeki kasabalarda Türk nüfusunun yanında ayrı mahalleler oluşturmuşlardır. Türklerin bölgeye göçüyle bunlar azınlık durumuna düşmüşlerdir. Ama Mengüceklilerin müsamahalı hukuk ve din anlayışının neticesinde uzun bir zaman dinî ve millî yapılarını devam ettirmişlerdir. Vakfiye kayıtlarında bu düşüncelerimizin somut delilleri mevcuttur.

Özellikle Mengücekliler şehirlerinden Erzincan'da Hristiyan nüfusun çokluğu, Müslüman seyyahların ilgilerini çekmiş ve birçok olaya rastlamalarına sebep olmuştur. Seyyahlar burada karşılaştıkları şaraplı, domuz etli, dinsel alayların kentte rahatlıkla dolaştığını görünce tepki göstermiş ve olayı protesto etmişlerdir. Seyyahlar duruma tepki gösterseler de bu vaziyet Mengüceklilerin dinî konulardaki hoşgörüsünü göstermektedir. Kendi dinlerinden olmayan tebanın dinlerine ve yaşam tarzlarına müdahale etmeyerek onların teveccühlerini kazanmışlardır.

Mengücekliler, Türklerin Anadolu'da yeni bir vatan oluşturma çabalarına, katkıda bulunmuş ve Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir görev ifa etmişlerdir. Diğer Türkmenler gibi bu uğurda şehit olduklarından Türk tarihi içinde seçkin bir yer tutarlar. Anadolu Türklüğünün bu günlere ulaşmasında hiç şüphesiz Mengüceklilerinde büyük rolü ve hizmeti olmuştur.

Sonuç itibariyle Mengücekliler, bencil bir milliyetçilik fikriyle hareket etmemiş, onlar hem kültürlerini korumaya çalışmışlar, hem de egemenlikleri altındaki yerli unsurların özgürce yaşamalarına müsaade ederek rahat etmelerini sağlamışlardır. Yukarıda belirtildiği gibi Mengücekliler'in yerli Hristiyan ahaliye karşı oldukça yumuşak ve adil davrandıklarıyla ilgili dönemin Hristiyan kaynaklarında geçen övgü dolu ifadeler bulunmaktadır. Onlar Atalarının bu konudaki politikalarını yerine getirdikten sonra diğer devletler gibi tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Kaynaklar

- Ahmed Refik, *Büyük Tarihi Umumi*, Cilt VI, İstanbul 1328.
Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie II*, Paris 1934.
Ali Kemali (AKSÜT), *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İçtimai, Etnoğrafi, İdarî, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, İstanbul 1932.
Atalay, B., *Türk Büyükleri ve Türk Adları*, İstanbul 1935.
Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı, Ankara 1997.
Başkumandan Simbat vekayinâmesi (951-1334), çev. Hırant D. Andreasyan, İstanbul 1946.
Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164- 1211) Gazi- Şehit*, Ankara 1997.

Cevizoğlu, Hüseyin, *Coğrafyadan Tarihe Türk Tarihi İçinde Doğu Anadolu*, İstanbul 1991.

Cahen, Claude, “Estce Que les etats Seldjoukides etaojent desetats feodaux?” (Selçuklu Devletleri Feodal Devletler miydi?), *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 17 (İstanbul 1955-1956).

Cahen, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, *Belleten*, Sayı: 199-201 (Ankara 1988).

Cahen, Claude, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994.

Darkot, Besim, “Divriği”, *İA*, Cilt III, İstanbul 1945.

David Marshall Lang, *Eski Halklar ve Ülkeler Gürcüler*, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul 1997.

Divitçioğlu, Sencer, *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy Kanat Devlet)*, İstanbul 1994.

Düvel-i İslâmiye, trc. Halil Edhem, İstanbul 1927

Fatsa, Mehmet, “Karahisar Yöresinde Türk Dervişleri ve Niyabet-i Kırık Tarihi”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000.

Fatsa, Mehmet, *Giresun'da Kırsalın Sosyal Tarihi*, Giresun 2002.

Gaffarî, Ahmed b. Muhammed, *Târîh-i Cihan-ârâ*, nşr. Müctebâ Minovi, Tahran 1343.

Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988.

Gökşen, Cengiz, “Şebinkarahisar Evliya Menkıbelerine Bağlı olarak Anlatılan Efsanelerde Eski Türk İnançlarına Ait Motifler”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu*, İstanbul 2000.

Gürler, Yavuz, “Doğu Anadolu Ağzlarında Eski Türkçenin İzleri”, *Türk Dünyası 133*, Ankara 2001.

Halil Edhem (Eldem), *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927.

Houtsma, “La Dynastie Des Benu Mengucék”, *Keleti Szemle*, Budapeşte 1904.

İbn Bibi, *el Evâmirü'l-'Alâ'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-name)*, çev. Mürsel Öztürk, Cilt I, Ankara 1996.

Kafalı, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara 1997.

Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, İstanbul 1973.

Kafesoğlu, İbrahim, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11 (İstanbul 1981).

Kaya, Abdullah, “Mengücekoğulları Beyliği Tarihi”, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2006.

Kırzioğlu, Fahrettin, “Osmanlı Tapu-Tahrir ve Mühimme Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy/Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine Hükümlerden Örnekler”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, (haz. Nasuhi Ünal Karaaslan), Ankara 1991.

Kırzioğlu, Fahrettin, “Karadeniz’in Doğu Kıyıları”, *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi, II*, Samsun 1990.

Köprülü Zâde Mehmet Fuad, *Türkiyâ Tarihi*, İstanbul 1923.

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, yay. Orhan F. Köprülü, Ankara 1981.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1994.

Max Van Berchem-Halil Edhem, *Materiaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Kahire 1917.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camii'd-düvel Selçuklular Tarihi -I-*, yay. Ali Öngül, İzmir 2000.

Namık Kemâl, *Külliyâtı Kemali, Osmanlı Tarihi*, Cilt I, İstanbul 1326.

Necmu'd-din-i Dâye, *Mirsâdu'l-ibâd*, nşr. M. Emin Riyahî, Tahran 1366.

Nikoloz Bertzenişvili-Simon Canaşa, *Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19.yy'a Kadar)*, İstanbul 1997.

Okutan, Hasan Tahsin, *Şebinkarahisar ve Civarı*, Giresun 1949.

Ögel, Bahaeddin-Fahreddin Kırzioğlu, *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara 1986.

Öngül, Ali, “Mengücekler”, *Türkler*, (edit. Hasan Celal Güzel), 34. Bölüm, Cilt 6, İstanbul 2002.

Özaygün, Ruhan, *Bilinmeyen Hazine Divriği Ulu Camii ve Dariüşşifası*, İstanbul 2004

Erpolat, M. Salih, “Osmanlı Coğrafyasındaki Yer İsimlerini Doğru Tespit Etmenin Zorlukları, Önemi ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı: 1 (Diyarbakır 2003), s.1-15.

Reşidüddin Fazlullah-i Hemedânî, *Camii't-Tevarih*, Encümen-i Danişgah, Ankara 1960.

Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt I-II-III, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1998.

Sakaoğlu, Necdet, “Divriği’de Aile Adları, Boylar ve Oymaklar”, *Türk Folkloru*, Sayı: 19, İstanbul 1981.

Seferoğlu, Ş. K. Seferoğlu-A. Müderrisoğlu, *Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1986.

Sevim, Ali, “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993.

Sevim, Ali, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Ankara 1983.

- Sevim, Ali-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989.
- Sümer, Faruk, “Mengücekler”, *İA*, Cilt VIII, İstanbul 1977.
- Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara 1998.
- Sümer, Faruk, “Eski Türklerde Şehircilik”, İstanbul 1984.
- Sümer, Faruk, *Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999.
- Sümer, Faruk-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çevirileri)*, Ankara 1988.
- Şahin, Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi*, Erzincan 1985.
- Şehirden Şehre Efsaneler, *Destanlar, Hikâyeler*, III, İstanbul 1974.
- Taneri, Aydın, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı- Teşkilatı*, İstanbul 2003.
- The Cambridge History of Islam*, ed. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Benard Levis, London 1970.
- The Travels of Marco Polo*, ed. E. Denison Ross. trc. Aldo Ricc, L. F. Benedetto, London 1950.
- Toksoy, Ahmet, “Doğu Anadolu’da Türk Hâkimiyeti”, *Yeni Türkiye- 44-*, Sayı: 44, Ankara 2002.
- Toplu, Abdülhadi, *Tarih İçinde Anadolu Sakinleri ve İsyancılar-Ayaklanmalar*, Ankara 1996.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2001.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1971.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, Nakışlar Yayınevi, Ankara 1979.
- Turan, Şerafeddin, *Türkiye-İtalya İlişkileri, Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- Tülücü, Süleyman, “Malazgirt Savaşına katılan Türk Beylerinden Gevher-Ayin ve Sav Tegin”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ankara 1985.
- Türk, Hüseyin, “Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara 1991.
- Umar, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşumu*, İstanbul 1998.
- Vilâyetlerimizin Tarihi*, İstanbul 1932.

Yazıcı, H.-İ. Güner, “Şebinkarahisar İlçesi’nin Nüfus Coğrafyası”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000.

Yinanç, M. Halil, “Sultan Alparslan Zamanında Bizans’a Yapılan Gazalar ve Anadolu Fütuhâtı”, *Malazgirt Zaferi ve Alparslan (26 Ağustos 1071)*, İstanbul 1971.

Yinanç, M. Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklu Devri, 1 Anadolu’nun Fethi*, Cilt I, İstanbul 1934.

Yinanç, Refet, *Tarihte Türk Devletleri-II*, Ankara 1987.

Yinanç, Refet, “Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Süreti”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1970-1974, VIII-XII/14-23 (Ankara 1975).

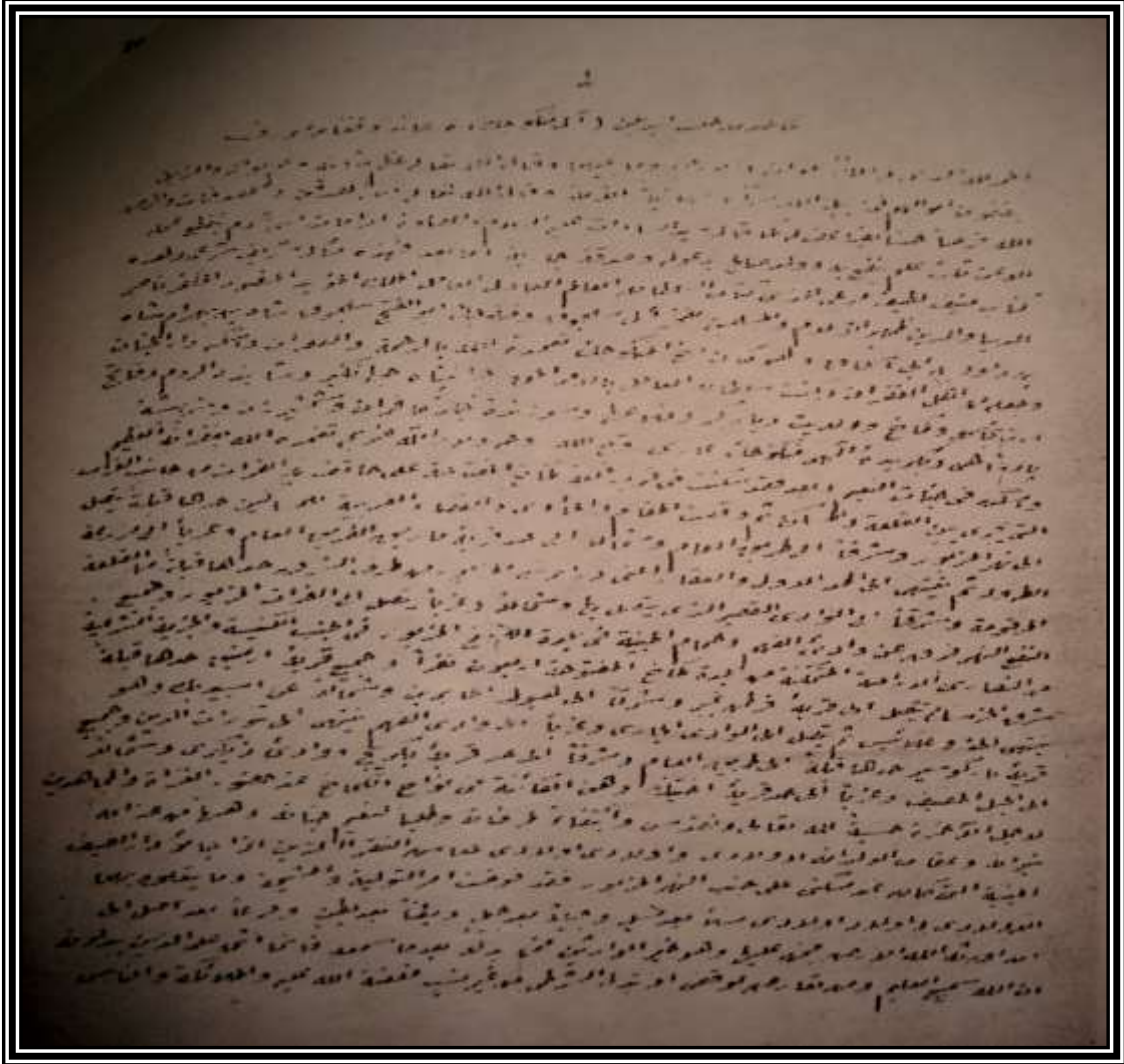
Yürüdür, E.-İ. Bulut, “Tarihte ve Günümüzde Şebinkarahisar Şehri”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2000.

Zahirüddin Nişapuri, *Selçuknâme*, Tahran 1332.

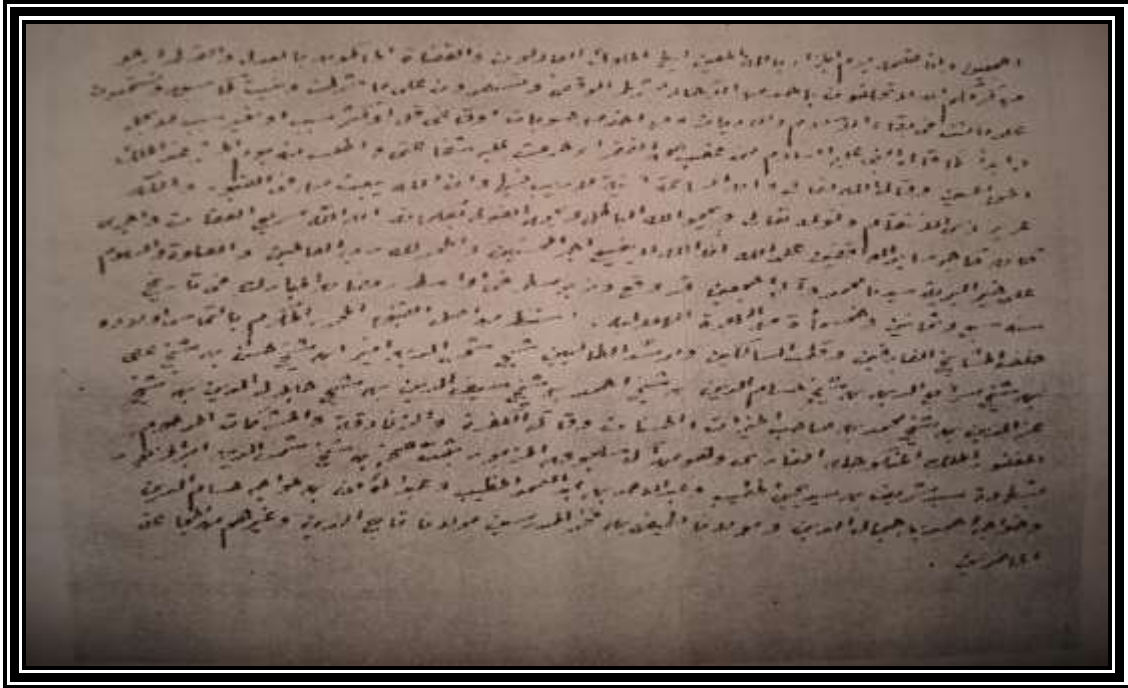
Witteck, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul 1995.

Werner, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu (Osmanlılar 1300-1481) Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*, çev. Orhan Esen-Yılmaz Önder, İstanbul 1986.

BELGELER

(Belge-1) (R. Yınanç'ın Arşivinde Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Sureti)

(Belge-2 (R. Ymanç'ın Arşivinde Mengüceklere Ait Bir Vakfiye Sureti)